

ALKOL BAĞIMLILIĞINDA KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Personality Characteristics in Alcohol Dependence

Dr. Yıldız Akvardar¹

ÖZET

Alkol bağımlılarına özgü bir kişilik olmamakla birlikte, ortak kişilik özelliklerinden ve psikodinamik etmenlerden söz edilebilir. Ego zayıflığı, kendilik değerini sürdürmemek gibi yapısal eksiklikler, kendine bakım kapasitesindeki yetersizlik üzerinde durulmuştur. Süperego, zihnin alkolde çözünebilen kısmı olarak tanımlanmaktadır. Alkol kullanımı kişide güç hissine ve kendilik değerinin artmasına neden olmaktadır.

Kişilik özellikleri de dikkate alınarak alkolizm tipleri tanımlanmıştır. Cloninger tarafından tanımlanan Tip 1 alkolizmde kişilik özellikleri; düşük düzeyde yenilik arayışı, yüksek düzeyde zarardan kaçınma ve ödül bağımlılığıdır. Tip 2 alkolizmde ise kişilik özellikleri olarak yüksek derecede yenilik arayışı, düşük düzeyde zarardan kaçınma ve ödül bağımlılığı daha az görüldüğü belirtilmiştir. Tip 2 alkol bağımlılarında agresif davranışlar, suça eğilim Tip 1'e göre daha çok görülmektedir. Daha dışa dönüktürler, impulsif davranış, heyecan ve macera arayışı daha fazladır.

Günümüzde tüm psikiyatrik hastalıklarda biyolojik yaklaşım ve tedavi ön plana çıkarken, alkol bağımlılığında kişilik özellikleri tedavi süreci ve prognozda etkili olması nedeniyle önemlidir.

Anahtar kelimeler: Alkol bağımlılığı, kişilik, kendilik.

SUMMARY

There is no characteristic personality that can be called the alcoholic personality. However, there are common personality traits and psychodynamic factors that occur in clusters in alcohol dependent patients. Psychoanalysts often noted structural defects, such as ego weakness and difficulty in maintaining self-esteem as well as defects in self-care. It has been stated that the superego is the part of the mind which is soluble in alcohol. Alcohol use makes the person feel powerful and raise his self-esteem.

Typologies of alcoholism has been identified according to the personality characteristics as well. Cloninger identified Type 1 alcoholism as personality characteristics having low novelty seeking, high harm avoidance and high reward dependence, and type 2 alcoholism as personality characteristics of high novelty seeking along with low reward dependence and low harm avoidance. Type 2 alcoholics have having greater rates of aggressiveness, criminality than do Type 1 alcoholics. They were also more extraverted and scored higher on measures of impulsivity and thrill and adventure seeking.

Although the biological approach and treatment of all psychiatric disorders have become more prominent nowadays, the personality characteristics are important in the treatment process and prognosis of alcohol dependent patients.

Key words: Alcohol dependence, personality, self.

¹ Yrd. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniv. Tıp Fakültesi Psikiyatri A.D.

GİRİŞ

Alkol kötüye kullanımı en iyi şekilde biyo-psiko-sosyal bir bozukluk olarak tanımlanabilir. Bağımlılara özgü bir kişilik yoktur, ancak bağımlı kişilerde ortak kişilik özellikleri, semptomlar ve psikodinamik etmenler görülmektedir (1). Alkol sorunu yaşayan kişiler belirgin benzerlik gösterirler; bu benzerlikler bazen neden olmaktan çok, alkol alımının bir sonucu olsa da, klinisyen bununla baş etmek durumundadır. Bu yazıda alkol kullanım bozukluklarında kişilik özellikleri tarihsel gelişimi içinde ele alınacaktır.

Psikanalitik Teoriye Göre Alkol Bağımlılığı

Alkol kötüye kullanımı ve diğer bağımlılıklar psikanaliz tarihinde önemli rol oynamışlardır (2). Freud, 1897'de arkadaşı Wilhelm Fleiss'a mektubunda, mastürbasyonu, majör alışkanlık, "primer bağımlılık" olarak tanımlamakta, alkol, morfin, tütün gibi bağımlılıkların onun bir yedeği (substitute) olarak geliştiğini belirtmektedir. Freud'a göre infantil mastürbasyon hem çekici gelmekte, hem de suçluluk duygusu yaratmaktadır, sıklıkla ebeveynler tarafından yasaklanır, çocuklarda bu yasağı içselleştirirler. Dürtüsel doyum isteği ve içselleştirilmiş yasak arasında bir savaş sürer gider. Mastürbasyona karşı savaş her zaman kaybedilir. Ancak mastürbasyona geri dönüştürme, suçluluk duygusu, anksiyete ve çözüm bulamamaktan kaynaklanan kendilik değeri (self-esteem) kaybı eşlik eder. Mastürbasyon daha sonra bu suçluluk duygusu ve anksiyeteyi yatıştırmak için kullanılabilir. Bir kısır döngü oluşur. Sonraki bağımlılıklar, sadece orijinal bağımlılık olan mastürbasyonun yerine geçmekle kalmayıp, yineleyerek (repetition), mastürbasyonu çözme başarısızlığı nedeniyle oluşan kendilik değeri kaybının üstesinden gelme girişimleridir. Günümüzde infantil mastürbasyonun ayrılma-bireyselleşme sürecinde önemli rol oynadığına inanılmaktadır; çocuğun otonomisini kazandığı, kendisini rahatlatmayı öğrendiği ve yeterlilik duygusunu yapılandırdığı bir araçtır. Eğer sonraki bağımlılıkların, ilk bağımlılığın sembolik olarak temsil edilmesi olduğunu düşünürsek, onlarda aynı amaca hizmet etmelidirler.

Freud'a göre bağımlılık, yasaklanmış istek (mastürbasyon) nedeniyle kendini cezalandırma amacına hizmet eder. Freud, süperego direncinin; yani cezalandırılma isteği ve hastanın iyi olmayı hak etmediği duygusunun, aşılması en zor olan direnç olduğunu belirtir. Bu direnç, alkol kötüye

kullanımı için doğrudur. İçen kişi sıklıkla alkol içtiği için kendisini cezalandırmak üzere içmeyi sürdürür. Freud'un teorisi bağımlılığın narsistik yapısını da aydınlatmaktadır. Alkol, alkol kötüye kullanan kişinin sevgi objesi haline gelir, alkol kendiliğinin bir uzantısı olarak yada kişinin birleştiği (merge) omnipotan bir madde olarak yaşanır. Freud'un teorisinin narsistik patolojiye işaret eden bir başka yönü ise, alkol bağımlılarının içtiklerinde yaşadıkları kendilik değeri kaybıdır. Freud'un "yineleme kompulsiyonu" (repetition compulsion) teorisi de alkolizmi açıklamakta önemlidir. Kişi, alkol kullanımını kontrol edebileceğini ispat etmek için alkolü tekrar tekrar kullanır. Aslında bağımlılıklar, yineleme kompulsiyonunun varlığı için de bir kanıttır. Freud'a göre, bu kompulsyon, ölüm dürtüsünün bir türevidir. Alkol kötüye kullanımı kısır döngüsünü kırabilmek için, agresyonun mobilizasyonu ve uygun bir şekilde dışsallaştırılması gereklidir.

Karl Abraham, alkolizmi, seksüel perversiyon olarak görmektedir (2,3). Perversiyon olarak oral-regresif ve homoseksüel eğilimleri tanımlamaktadır. Abraham, teorisini, erkek alkol bağımlılarının analizi ve birahanelerde erkeklerin birbiriyle yakınlaşmaları gözlemlerine dayandırmaktadır. Ağır içiciliğin, yasaklanmış homoseksüel isteklerin ifadesine izin verdiği sonucuna vararak, alkol bağımlılarının özellikle bastırılmış homoseksüaliteyle ilgili yoğun çatışmalar yaşadığını, eğitimin etkisiyle bastırılan ve yüceltilen homoseksüel eğilimlerin, alkolün etkisiyle açığa çıktığını belirtir.

Levine'in bildirdiğine göre; Glover, alkolizmde agresyonu vurgular, oral öfke ve anal sadizm'den söz eder (2). Alkolizmin bir silah olarak kullanılmasından söz eder. Öfkeyi ifade etmekte primitif, yetersiz ve kendini cezalandırıcı bir yol olsa da, bu mekanizma zarar verici içmeyi açıklamaktadır.

Alkolizm ve manik-depresif psikoz arasındaki benzerlik üzerinde de durulmuştur. İçkili iken yükselme (elation), akşamdan kalma sırasında depresyon, manik depresif hastalık döngüsüyle paralellik göstermektedir. Manik-depresif hastalığıdaki duygudurum değişiklikleri ve alkolizmin yükselme ve alçalma dönemleri infantil açlık ve doyma döngüsüyle ilişkilendirilmektedir. Alkol kötüye kullanımında anahtar özellik, kendilik değerinin düzenlenmesindeki bozukluk, zarar verici düzeyde alkol kullanımı, kendilik değerini yükseltmek için boş çabalar (2).

Yine Levine'in bildirdiğine göre; Robert Knight "gerçek alkolikler" ve "reaktif alkolikler"

ayrıt etmektedir (2). Gerçek alkolikler, kendilerini yaşam içinde var edemeyen hastalardır. Maddi ve duygusal olarak bağımlıdır, düzensiz eğitim ve iş yaşam öyküleri vardır. Obje ilişkileri düzeyleri gereksinim giderici (need-gratifying) düzeydedir. Knight, bu kişileri oral karakterler olarak tanımlar. Gerçek alkolikler ilk içmelerinden itibaren alkolle ilgili sorun yaşarlar. Knight, borderline kişilikle ilgili çalışmaların öncülerindendir, ona göre "gerçek alkolikler" borderline karakter yapısındadırlar ve hiçbir zaman normal sınırlarda içki içemezler. Knight'ın gerçek alkolikler olarak tanımladıkları kişilerde alkolizme güçlü biyolojik yatkınlık söz konusudur. "Reaktif alkolikler" ise yaşamda bazı başarılar elde etmişlerdir. Ekonomik bağımsızlıklarını elde etmişlerdir, belirli bir eğitim düzeyleri ve iş başarıları vardır. Evlidirler, aileleri vardır. Obje ilişkilerinin niteliği önceleri uygun iken, içmeleri nedeniyle bozulmuştur. Knight, reaktif alkoliklerin psikolojik çatışmaları çözümlendiğinde normal içme düzeyine dönebileceklerini düşünüyordu. Knight, alkolik kişilikteki depresif özellikleri vurgulamaktadır. Reaktif hastaların babaları güçlü, ulaşılmaz ve cezalandırıcıdır. Onlarda da alkol kötüye kullanımı olduğu düşünülebilir. Anneler, kocaları tarafından yönetilen, pasif yapıda ve yetersizdirler. Erkek çocuklar, babaları tarafından bunaltılırlar, uygun bir erkeklik özdeşimi kuramazlar. Anne ve babalarından oral doyum beklerler, bunu alamadıkları için öfkelenirler ve öfkelerini direkt olarak ifade etmekten korkarlar. Ailelerini utandıran alkolizmleri, öfkelerinin bir ifadesidir, ama çoğunlukla öfkelerini kendilerine yönlendirerek depresyona girerler.

Fenichel, oral bağımlılık ve frustrasyonun alkol bağımlısında kronik depresyona neden olduğunu düşünmektedir. Alkolizmi, nevrotik çatışmaları, özellikle bağımlılık ve öfkenin ifade edilmesi arasındaki çatışmayı, çözmek için kullanılan, uygun olmayan bir savunma mekanizması olarak görür. Fenichel'e göre superego, zihnin alkolün içinde çözünen parçasıdır. Böylece yasaklanmış impulslara göz yumulur, id-süperego çatışmaları alkol kullanımıyla çözümlenir. Fenichel, alkolizmde narsistik regresyonu da özellikle vurgular (2,4).

Meninger, alkolizmde kendine zarar verme üzerinde durmuş ve alkolizmi kronik bir intihar olarak tanımlamıştır. Hostil, agresif duyguları nedeniyle kendini cezalandırmak için kişi agresyonu kendisine yöneltmektedir (2).

Daha yeni psikanalitik teorisyenler; Hartocollis, Kohut, Wurmser ve Levin, ego fonksiyonlarındaki bozuklukları, duygu toleransı eksikliği,

bölünme (splitting), yansıtma ve inkar gibi düşük düzey savunma mekanizmalarının kullanımını ve bağımlılığın adaptif fonksiyonunu vurgularlar. Kohut ve Levin alkolizmin kendilik eksikliklerini (self deficits) gidermek için yararsız bir çaba olduğuna inanırlar. Alkol içmek; kişinin kendilik değerini yükseltmek, anksiyetesini yatıştırmak, sakin hissetmek, bütünleşmiş hissetmek, boşluk yerine dolu hissetmek, yalnızlık yerine birilerinin eşlik ettiğini hissetmek, güvenli hissetmek için tümüyle güçlü anne ile birleşmesi gibi yaşanır (2).

Alkol bağımlılığı ile ilişkili özgün kişilik özellikleri olmasa da analistler; ego zayıflığı, kendilik değerini sürdürmedeki zorluk gibi yapısal eksiklikleri bildirmişlerdir (5). Kohut ve Balint, alkolün gelişmemiş psikolojik yapıların yerine geçme fonksiyonu olduğunu, böylelikle biraz da olsa kendilik saygısı ve içsel uyumun onarılabilirliğini, ancak bu etkinin sadece alkol etkisinde iken sürdüğünü bildirmişlerdir. Khantzian, alkol bağımlılarının kendilik değeri, duyguların düzenlenmesi ve kendine bakım kapasitesinde sorunlar olduğunu gözlemlemiştir (6). Kendilerini ya aşırı değerli yada değersiz hissederler, bütünlük, iyilik hissini sürdüremezler. Borderline kişilik bozukluğu üzerinde çalışan analistler (Hartocollis, Kernberg, Knight gibi) alkolik hastalarla borderline hastalar arasındaki paralellığe dikkat çekmişlerdir (5). Özellikle anksiyete toleransının düşük olması, duygusal kontrolün fakirliği, bölmenin en belirgin savunma mekanizması olması ortak özelliklerdir. Alkolizm ve borderline kişilik bozukluğu arasında ki ilişki çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir.

Kişilik Özelliklerine Göre Alkolizm Tipleri

Kişilik özellikleri de dikkate alınarak da alkolizm tipleri tanımlanmıştır. Cloninger ve arkadaşları alkolizmin iki alt tipini tanımlamışlardır (7,8). 25 yaşından sonra başlayan, suç işleme eğilimi olmayan, her iki cinsten de gelişebilen Tip 1 alkolizmde kişilik özellikleri; düşük düzeyde yenilik arayışı, yüksek düzeyde zarardan kaçınma ve ödül bağımlılığıdır. Sadece erkeklerde, 25 yaşından önce gelişen, genetik özelliklerin daha belirleyici olduğu düşünülen, suça eğilimin görüldüğü, prognozu daha olumsuz seyreden Tip 2 alkolizmde kişilik özellikleri olarak yüksek derecede yenilik arayışı, düşük düzeyde zarardan kaçınma ve ödül bağımlılığı görülür. Cloninger bu kişilik özelliklerini nörotransmitterlerle de ilişkilendirmiştir. Yenilik arayışında dopaminerjik, zarardan kaçınmada serotonerjik, ödül bağımlılığında noradrenerjik stimülasyonun etkili olduğu öne

sürülmüştür.

Tip 1 ve Tip 2 alkol bağımlıları L. Von Knorring ve arkadaşları tarafından tanımlanmıştır (7). Yirmi beş yaşından önce başlayan Tip 2 alkol bağımlılarında agresif davranışlar, suç, madde kullanımı, ailede alkolizm daha çok görülmektedir. Daha dışa dönüktürler, impulsif davranış, heyecan ve macera arayışı daha fazladır.

Babor ve arkadaşları tarafından tanımlanan Tip A alkol bağımlılarında, alkolizm için çocukluk risk faktörleri daha az, sorunlu içmenin başlangıcı daha geç, daha az sıklıkla sosyopati ve diğer psikopatolojiler görülmektedir (7). Tip B alkol bağımlılarında sosyopati daha fazla görülmektedir. Aile-genetik çalışmaları ve tedavi gören alkol bağımlılarının değerlendirilmesiyle elde edilen tipler arasında özellikle erken başlangıçlı alkolizm için benzerlikler vardır. Bu kişilerde sıklıkla impulsivite, agresif eğilimler, suç işleme ve diğer antisosyal davranışlar gibi psikiyatrik problemler görülür. Cloninger ve arkadaşlarının ve Von Knorring ve arkadaşlarının Tip 2, Zucker'in antisosyal ve Babor ve arkadaşlarının Tip B alkol bağımlıları bu özellikleri gösterirler. Tedaviye yanıtın kötü olduğu bu grupta serotonerjik ilaçlar ve yapılandırılmış kognitif-davranışçı tedavi daha etkilidir.

Alkol içme kararını, gençlik yıllarında alkolle ilişkili geçici sorunların ve alkol bağımlılığının gelişimini birçok faktör etkilemektedir. İmpulsif ve haz arayan davranışın daha sık görülmesi nedeniyle bağımlı kişilik hipotezleri geliştirilmiştir. Ancak çalışmalarda bağımlılığa eğilimli belirgin bir kişilik profili tanımlanamamıştır. Bu konuda tek istisna antisosyal kişilik bozukluğudur. Antisosyal kişilik bozukluğu olan kişiler, impulsif, sık şiddete başvuran, risk almaya eğilimli, yanlışlarından öğrenemeyen, cezadan yararlanmayan kişiler olarak tanımlanmışlardır (9, 10). Bu özellikleri ergenlik dönemine (genellikle alkol ve maddeleri ilk kez kullanma zamanı) taşıyan kişinin madde kullanımını kontrol edemeyeceği beklenebilir. Antisosyal kişilik bozukluğu olan kişilerin %80 yada daha fazlası yaşamları boyunca şiddetli, sekonder alkol sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Antisosyal kişilik bozukluğu üzerine alkol kötüye kullanımı yada bağımlılık gelişen kişilerde daha sıklıkla madde kullanım bozuklukları, şiddet görülmekte, tedaviyi erken bıraktıkları ve daha kötü prognozu sahip oldukları görülmektedir. Antisosyal kişilik bozukluğu ve alkolizmin bir arada görülmesi konusunda tartışma devam ederken, birçok araştırmacı kişilik bozukluğunun ayrı bir tanı olduğunda uzlaşmaktadır. Birçok tedavi programında, kadın alkol bağımlılarının %5'i, erkeklerin %10-20'si alkolizm öncesinde antisosyal kişilik

bozukluğu ölçütlerini karşılamaktadırlar. Diğer kişilik özelliklerinin, intoksikasyon ve akut-uzamış yoksunluk sendromlarında görülmekle birlikte, alkolle ilişkili bozuklukların öncesinde saptanmadığı belirtilmektedir.

Alkol bağımlılarına en sık uygulanan testlerden biri olan MMPI ile yapılan çalışmaların çoğunda depresyon ve psikopati skorlarının yüksek olduğu, bazı çalışmalarda ise psikastenî, şizofrenî ve hipomani ölçeklerinde yüksek skorlar bildirilmektedir (9). Eysenck Kişilik Envanteri'nde alkol bağımlılarının bağımlı olmayanlara göre nevrozîlik yada dışadönüklük skorlarının daha yüksek olduğu bildirilmektedir.

Erken başlangıçlı antisosyal alkol bağımlılarında, beyin-omurilik sıvısında serotonin metaboliti 5-hidroksiindolasetik asit konsantrasyonu düşüklüğü birçok çalışmada bildirilmiştir (11). Hayvan modelleri üzerinde moleküler genetik çalışmalarda serotonin otoresptörü 5-HT1Bnin alkol alımı ve agresyon kontrolünde etkili olduğu gösterilmiştir. Lappalainen ve arkadaşları (11) birbiriyle ilişkisi olmayan iki popülasyonda yaptıkları genetik çalışmada antisosyal alkolizme yatkınlığın HTR1B dizisiyle yakın olduğu, 5-HT1B reseptörlerinin insanlarda impulsivite ve agresyon kontrolüyle ilgili olabileceği vurgulamışlardır.

Sonuç olarak, ruhsal özellikler ve biyolojik yapı arasındaki ilişkiler aydınlığa kavuşturulmuş, tüm hastalıklarda olduğu gibi alkol kullanım bozukluklarında da daha etkin tedavi ve önleme stratejilerinin geliştirilmesi mümkün olacaktır. Alkol bağımlılığı ile ilgili psikodinamik etmenlere, belki de ele alınmalarındaki güçlük nedeniyle, hastaları değerlendirme ve tedavi aşamalarında genellikle yer verilmemektedir. Bağımlılığı, salt kişinin sorumluluğu olarak gören ahlaki model, ve psikolojik faktörlerin geçersiz olduğunu, kişilerin doğuştan getirdikleri özellikleriyle bağımlılığa yatkın olduklarını savunan hastalık modeli daha fazla desteklenmiştir. Günümüzde hastalık modeli, alkol bağımlılığı tedavisinde en etkili görülmüştür. Hastalık modelini tartışmasız olarak kabul etmek, alkol bağımlılarının heterojenliğini göz ardı etmeye neden olabilir. Kişilik özellikleri ve alkolün kişinin yaşantısındaki anlamı gibi psikolojik faktörler birçok hastanın tedavisinde etkin rol oynamaktadır. Hastalık modelinin dar olarak yorumlanması, klinisyenlerin bu etmenlerin hastalık sürecindeki nüklere olan etkilerini yadsımlarına yol açabilir. Alkol bağımlılığı sürecinde nükslerin sık görülmesinin bir nedeni de, hastaların tümüne aynı tedavi seçeneğinin sunulması ve kişilik özelliklerinin göz ardı edilmesi olabilir mi?

KAYNAKLAR

- 1- Kaufman E. Psychotherapy of Addicted Persons. 1. Baskı, New York: Guilford Press, 1994: 1-29.
- 2- Levin JD. Psychodynamic treatment of alcohol abuse. Barber JP, Crits-Christoph P (editors), Dynamic Therapies for Psychiatric Disorders (Axis I). 1. Baskı, New York: Basic Books, 1995: 193-229.
- 3- Abraham K. The psychological relations between sexuality and alcoholism. Jones E (editor) Selected Papers of Karl Abraham. 5. Baskı, London: Hogarth Press, 1954: 80-89.
- 4- Fenichel O. The Psychoanalytic Theory of Neurosis. New York: Norton, 1945, 375-386.
- 5- Gabbard GO. Psychodynamic Psychiatry in Clinical Practice. 2. Baskı, Washington, DC: American Psychiatric Press, 1994: 359-394.
- 6- Khantzian EJ. The injured self, addiction, and our call to medicine. Understanding and managing addicted physicians. JAMA 1985; 254: 249-251.
- 7- Bohn MJ, Meyer RE. Textbook of Substance Abuse Treatment. Galanter M, Kleber HD (editors). 1. Baskı, Washington, DC: American Psychiatric Press, 1994, 11-24.
- 8- Schuckit MA, Irwin M, Mahler HIM. Tri-dimensional Personality Questionnaire scores of sons of alcoholic and nonalcoholic fathers. Am J Psychiatry 1990;147: 481-487.
- 9- Schuckit MA, Klein J, Twitchell G, Smith T. Personality test scores as predictors of alcoholism almost a decade later. Am J Psychiatry 1994; 151:1038-1042.
- 10- Schuckit MA. Alcohol Related Disorders. Comprehensive Textbook of Psychiatry. Saddock BJ, Saddock VA (editors) 7. Baskı, Philadelphia: Lippincott Williams&Wilkins, 2000: 953-971.
- 11- Lappalainen J, Long JC, Eggert M, et al. Linkage of antisocial alcoholism to the serotonin 5-HT1B receptor gene in two populations. Arch Gen Psychiatry 1998; 55: 989-994.